

УДК
7.012:082.2(4/9)

DOI:10.30857/2617-
0272.2021.1.4.

ГАБРЕЛЬ Т. М.
Національний університет «Львівська політехніка»

МЕМОРІАЛЬНІ КОМПЛЕКСИ. СВІТОВИЙ ДОСВІД ДЛЯ ПРАКТИКИ ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИКИ ПАМ'ЯТІ

Мета: встановити рівень дослідженості теми в науковій літературі; визначити фактори, що найбільш ефективно сприяють реалізації меморіальної функції в об'ємно-просторових структурах міста; здійснити критичне порівняння архітекτονіки та просторової організації визначних закордонних аналогів, що об'єднані спільними критеріями.

Методологія: застосовано порівняльний та аналітичний методи, що побудовані на авторському трактуванні основних художніх засобів. У статті використано також головні положення системного підходу; контент-аналіз, методи моделювання, історичний та експертний.

Результати. Меморіал, як і будь-який простір, спроектований та втілений людиною, покликаний ефективно виконувати свої функції. Функція вшанування пам'яті засобом спорудження та організації меморіалів проаналізована та розкрита завдяки здійсненому аналізу значущих закордонних прикладів. Підкреслено необхідність якісного обґрунтування у творенні меморіальних комплексів, продемонстровано зміну десятилітніх трендів у формотворенні меморіалів, наголошено на необхідності розробки, вдосконалення та впровадження цілісної стратегії політики пам'яті.

Наукова новизна. Вперше проведено критичне порівняння та експертний аналіз масиву з п'яти різних, але об'єднаних визначеними критеріями та параметрами, меморіалів планети, споруджених в ХХІ ст. та послідовно виділено їхні спільні та відмінні риси, а також виокремлено тенденції в політиці пам'яті, що актуальні протягом десятиліття.

Практична значущість. Підтверджена потреба збереження та інтерпретації пам'яті про фатальні події засобом спорудження меморіалів, наголошено, що основна їх функція – служити своєрідним запобіжником, який не допускати повторення трагічних подій у майбутньому. Здійснено пошук шляхів реалізації та впровадження цілісної й ефективною системи вшанування пам'яті, яка повинна нести миротворчий, а не атакуючий характер.

Ключові слова: вшанування пам'яті; політика пам'яті; меморіал; монумент; художній образ; художні засоби; катарсис.

Вступ. Численні трагічні події для людства не можуть бути забутими й проігнорованими. І хоча, можливо, кількість воєн, стихійних лих і катастроф загалом і зменшується, цифрова комунікація допомагає ширитися не лише досягненням науково-технічного прогресу, а й сумним, іноді трагічним, звісткам про техногенні катастрофи, зростаючу кількість жертв від воєнізованих конфліктів та лиха, спричинених антропогенним впливом. Не залежно від подій, найважливіше для всіх учасників уміння зробити правильні висновки, які відвертатимуть людство від варварства, невігластва й ненависті в сторону стабільного розвитку, зростання й процвітання. Саме таку функцію на планеті

виконують пам'ятники, меморіали та цілі музейні комплекси, ціллю яких є як збереження пам'яті для наступних поколінь зокрема, так і загалом намагання уберегти й унеможливити різноманітні жорстокі трагедії на перспективу. Актуальність дослідження підсилена усвідомленням, що збереження пам'яті про фатальні події повинно служити своєрідним запобіжником, який не допускав би повторення їх у майбутньому [3, 6].

Монумент постає в структурі й середовищі міста, як мінімум, на період правлячої влади та домінуючої ідеології, він не змінюється так часто, як простір скверів чи фонтанів, на угоду новим поколінням урбаністів і «мавпуванню» сучасних підходів

до проектування міст. Сказане вкотре підкреслює актуальність дослідження, спрямованого на пошук шляхів реалізації та впровадження цілісної й ефективної системи вшанування пам'яті, яка часто при необдуманій і спонтанній стратегії несе не миротворчий, а скоріше атакуючий характер. Доцільно згадати, що гібридна війна віддаватиме перевагу тому, хто вміє працювати з масовою свідомістю [12, 36; 14, 38]. Будь-який простір, спроектований і втілений людиною, спрямований ефективно виконувати свою функцію: середовище храму повинно сприяти щирій молитві, простір медіатеки надихати на поглинання нових знань, а інтер'єр розважального закладу – відчайдушно чи безтурботно вправлятися в гедонізмі його відвідувачам. Аналогічно і меморіальний комплекс повинен успішно виконувати насамперед свою функцію – збереження пам'яті минулого та уникнення схожих трагічних подій на майбутнє. З'ясувати типологію меморіалів, аргументовано виділити фактори, що оптимально сприяють їх ефективності, – це і є метою запропонованої статті.

Аналіз останніх досліджень. В основу дослідження покладено вагому джерельну базу, і з метою не збільшувати обсяг статті автор використовує цитування одразу в тексті, не виокремлюючи дослідників в окремий підрозділ, хоча деякі імена та концепти означено: теоретик і практик архітектури, який осмислював відношення часового виміру та предмета діяльності, проф. КНУБА Абрам Мардер [7], засновник концепції персоналізму філософ, теолог Микола Бердяєв [2], поборник духовної редукції, культуролог Михайло Блюменкранц [4], натхненник пошуку нових підходів у тлумаченні минулого німецький історик Йорн Рюзен (Розе) [10], винахідник і засновник наукової галузі досліджень історичної колективної пам'яті французький філософ Моріс Хальбвакс [15] та його співвітчизник і послідовник П'єр Нора [9] –

усі вони зробили величезний вклад у розвиток тематики пам'яті.

У науковій літературі для позначення типології меморіалів зустрічаються поняття: «меморіальний комплекс», «меморіальний простір» та «меморіальний центр» [16–22]. Для спрощення цих понять у статті автор послуговується терміном «меморіал».

Ідеологічну базу для майбутніх меморіалів закладають численні гуманітарії, а відповідальність за матеріалізацію їхніх напрацювань несуть великою мірою архітектори, скульптори, дизайнери та представники інших творчих спеціальностей, і за умов, коли частина населення країни піддається зовнішнім впливам, державі, крім модернізації історичних міфем, потрібно витратити зусилля і для активної контрпропагандистської роботи» [11, 58]. Будуючи стратегію своєї роботи на висновках істориків, психологів та філософів, водночас усвідомлюючи всю відповідальність за свою діяльність, натхненні проєктанти безжально відсікають будь-які ідеологічні двозначності, звертаючись до багатой палітри художніх прийомів і засобів, вони відкидають усе зайве і не значуще, адже відчують, що аргументована критика здатна вцент розтроцити слабкі образи.

Постановка завдання. У роботі поставлено такі завдання: встановити рівень дослідженості теми в науковій літературі та виокремити фундаментальні праці науковців із порушеної тематики; визначити фактори найвдалішого сприяння реалізації меморіальної функції в об'ємно-просторових структурах міста; здійснити критичне порівняння п'яти меморіальних комплексів світу для інтеграції набутого досвіду в проєктних практиках митців.

Результати дослідження. Історична пам'ять завжди знаходиться під пресом зацікавлених груп суспільства, ідеології та політики [5, 379], тож тема вшанування пам'яті засобом спорудження й організації

меморіальних комплексів зараз справді актуальна. Окремі історики, психологи, мистецтвознавці, культурологи та архітектори вважають за потрібне або розкрити власне, часто не унікальне бачення, або підтримати когось із «лідерів громадської думки». Не вдаючись у детальний аналіз наявного масиву інформації, підкреслимо існування двох діаметрально протилежних думок: неприхована й необґрунтована агресія до опонентів чи мовчазне бездумне похитування головами як знак підтримки «своїх» лідерів. При пануванні такої культури наукової дискусії шукати, пропонувати й обґрунтовувати релевантні гостроті проблеми рішення надзвичайно складно, адже політика пам'яті насамперед повинна бути спрямована на збереження безконфліктності й стабільності суспільних відносин [13, 19]. Отож справжнім «рятівним кругом» в океані пропаганди та маніпуляцій виступають критичні й відверті статті пристрасних інтелектуалів, які логічно й аргументовано вибудовують власну позицію, якою вона не була. Присутність такого зрілого нарративу всіяко вселяє віру в можливість знайти консенсус, і це ще більше запалює бажання його пошуку й вдосконалення. Важливо зазначити, що завдяки неупередженим і послідовним зусиллям правильний вектор таки накреслено, варто лише сприяти його стабільності й тягlostі до максимальної об'єктивності. Діяльність інститутів пам'яті, меморіалів геноциду чи громадянських воєн (якщо ці інституції не є політично заангажованими на користь однієї зі сторін конфлікту), увіковічення пам'яті у мистецьких творах, шкільних програмах, концепціях національної безпеки об'єктивно, неупереджено та без зайвої героїзації й демонізації учасників виступає потужними засобами *суспільної меморіалізації пам'яті про конфлікт*, слугуючи надійним запобіжником проти рецидиву конфлікту в майбутньому [6, 227].

Те, що ослаблення чи втрата ідентичності спричинені непослідовністю концепцій планування та розвитку разом зі зміною місць, зрозуміло в цивілізованих кутках земної кулі [15, 11; 23]; а те, що Політика Пам'яті має сприяти реінтеграції історичних подій та їх репрезентації в нових культурних формах (монументах, меморіалах, ландшафтах, музеях, архівах, кінофільмах, різних жанрах усних історій та бібліографічних конструкціях), стало зрозуміло вже і нашій державі [8, 244]. Отже, розглянемо, як кращі архітектори світу інтерпретують трагізм і формують досвід користувача меморіалів, одного з небагатьох типів архітектури, основною функцією якого є не притулок, а відчуття й запам'ятовування [23]. Для аналізу було обрано п'ять об'єктів, об'єднаних певними факторами:

- безособова трагедія (фактичну кількість жертв складно або неможливо встановити);
- меморіал не повинен сприяти розпалюванню ворожнечі – відсутні будь-які явні символи, що можуть цьому сприяти;
- винуватці трагічних подій не встановлені або не понесли законного покарання;
- меморіал вписаний у містобудівну тканину, несе жваву громадську функцію, притягує, але водночас насторожує.

Усі об'єкти запроектовані й реалізовані в XXI ст. Об'єкти дослідження подані в хронологічному порядку їх реалізації.

Меморіал Ірландського Голоду, Нью-Йорк (США), 1100 Architect, 5000м², 2001 (рис. 1, а). В абсолютно стійкій передовій економіці світу попит на меморіальні простори, що вшановують сумні події національних меншин своїх мешканців, існував ще до найбільш знакової трагедії континенту; і пропозиція знаходить своє вираження у вельми людному місті США, незважаючи на вартість квадратного метра простору. На зламі тисячоліть естетика постмодернізму робить свої останні спроби

заявити про себе: кожен елемент меморіалу має раціональне пояснення, будь-то камінчик чи рослинка. Палітра застосованих матеріалів вражає своєю еkleктичністю adeptів мінімалізму (рис. 1, б), але поступово остуджує їх радикалізм своїм символізмом; інструменти семантики відіграють роль нюансу, але водночас дають достатньо відповідей допитливому погляду; вельми складна архітектоніка сприяє багаторакурсній видовищності, провокує до подорожі та споглядання меморіалу.

Проектування «досвіду користувача» меморіалу та його можливість до самостійного дослідження середовища стають надійними чинниками формування індивідуальної історії через пізнання та сприйняття колективного минулого. Різноманітність та ритм фактур збільшують простір меморіалу та провокують до його ретельнішого дослідження, контраст закритих (внутрішніх) та відритих (оглядових) просторів формують різні настроєві ситуації, які користувач при бажанні переживає за абсолютно суб'єктивним рецептом. Відгомін подій понад 150-річної давності може бути інтерпретований як завгодно і середовище меморіалу всіяко сприяє цій різноманітності. Пейзажні консолі виходять над освітленою кам'яною й скляною базовою структурою, піднімаючись від рівня вулиці в її південно-східному куті до висоти 25 футів у її західному напрямку, де відвідувачам відкривається вид на річку Гудзон, статую Свободи та Острів Елліс [21]. До слова, меморіал через перенасиченість матеріалами та пластичними підходами так і не отримав достатньо схвальних відгуків посеред критиків та промовисто погасив актуальність постмодерністичної естетики деконструктивізму. Серед меморіальних просторів – точно.

Меморіал Убитим Євреям Європи, Берлін (Німеччина), EISENMAN ARCHITECTS, 19000 м², 2005 (рис. 2, а). У цьому пам'ятнику немає мети, немає кінця, немає

жодного робочого шляху [17]. Маніфест, створений американським архітектором, якому на момент відкриття меморіалу було 73 роки, вкотре акцентує нашу увагу на тому, що осмислювати й працювати з таким чутливим питанням, як політика пам'яті, може лише творець із багатим життєвим досвідом, відкритою свідомістю та поглядом, спрямованим у майбутнє. Монументально регулярний, але водночас природно ірраціональний масив із 2711 паралелепіпедів формує середовище, яке всіяко сприяє індивідуальному досвіду та колективному смислетворенню. І поки маргінальні групи населення використовують безликі декорації не зовсім за призначенням [16], можна сміливо стверджувати, що коли небудь не очікуваний момент туги чи тривоги приведе цих же молодих людей не в храм довільної конфесії, а в цей лабіринт страждань та розпачу (рис. 2, б). Безособова трагедія формує безособовий меморіал, це справжній «цифровий портал», де людина та її душа – неначе чіп вселенської мікросхеми. Музейне наповнення простору знайшло своє вираження на вулиці, де розміщений меморіал, поки індивід наближається до бетонного лабіринту він має змогу оглянути інформаційні стенди. Все це вкотре підкреслює основне – проектуючи меморіал важливо формувати різноманітний досвід користувача та водночас сприяти ситуації коли основне послання проєктантів буде сприйняте та засвоєне реципієнтом якомога якісно – завдяки пізнанню урбанізованого ритуального середовища проблематика має виникнути у його свідомості. Архаїчні підходи до сприйняття простору в дусі тоталітарних режимів – «одна основа вісь» – вже давно не актуальні; всі ми різні та йдемо по життю різними шляхами, важливо, що ми рухаємося в одну сторону – і ця «сторона» – краще майбутнє для людського виду.

Рис. 1а, Меморіал Ірландського Голоду, Вашингтон (США), 2001
1100architect.com

Рис. 1б, Фрагмент МК

Рис. 2а, Меморіал Убитим Євреям Європи, Берлін (Німеччина), 2005, аерофотозйомка
eisenmanarchitects.com

Рис. 2б, Фрагмент МК

Рис. 3а, Меморіальний Центр в Мехіко (Мексика), 2013, нічна панорама МК
archdaily.com

Рис. 3б
План МК

Рис. 4б. Ескіз МК у м. Нью-Йорк (США), 2012,
archdaily.com

Рис. 4а,
Меморіал
Жертвам СНІДу,
studioai.com, 2016

NEW YORK CITY AIDS MEMORIAL

Рис. 5а, Національний Монумент Голокосту,
Оттава (Канада), 2017
libeskind.com

Рис. 5б.
Один із
входів
до МК

Колаж - автор статті

Меморіальний Центр у Мехіко (Мексика), Gazeta Springall Arquitectos, 15000 м², 2013 (рис. 3, а). «Суспільство відповідає за створення Меморіалу», [20] – стверджують автори; а автор статті, відповідно, зазначає, що проєктанти вміло застосовують художні засоби, напевне усвідомлюючи, що таке «відповідальність»: символізм середовища надмірний. Досконала геометрія рукотворних форм ідеально контрастує з природним оточенням; суворий і водночас природний ритм (рис. 3, б) змушує задуматися над циклічністю буття, нюанси прочитуються лише при близькому ознайомленні з фактурами та температурою світла, підсвічування лаконічно акцентує увагу на основному, а непомітний ззовні фонтан генерує медитативні звуки. Парадоксальним для пострадянського сприйняття є намагання авторів проєкту залучити відвідувачів до інтерактиву – вони рекомендують писати на стінах та залишати особисті повідомлення. Тут напевно ключову роль відіграє усвідомлення того факту, що не можливо зупинити насильство спорудженням меморіалу, а «контрольований вандалізм» мабуть не найтяжча його форма. Можна не володіти іспанською, мати проблеми зі сприйняттям реальності чи особливий погляд на світ, але атмосфера легко прочитується навіть тими, хто не володіє навиком читання. Зазначимо, що цифрова безособова естетика й досі популярна, філософи та мислителі всіх жанрів сміло шукають аналогії з симуляцією реальності. Проте не виключено що, ті, хто безпосередньо постраждали від Guerra contra el narcotráfico en México швидше сприймають МЦ як спробу своєї індигенції перед власним народом за кожну жертву нарковійни з боку зацікавлених кіл шляхом спорудження меморіалу на вході в парк Чапультепек площею майже 700 Гектарів з Північно-Західного в'їзду до Мехіко-Сіті.

Меморіал Жертвам СНІДу, Нью-Йорк (США), Studio a+i, 150 м², 2016 (рис. 4, а). Хворі соціуми воліють не бачити проблем, закривають собі рота та всіляко оминають гострих кутів; більш зрілі не бояться фокусуватися на проблемах, сприяють діалогу, що розставить акценти, та вчасно «видалить пухлини». Американському суспільству знадобилося цілих десять років для гідної реалізації меморіалу, що відобразив би усю гостроту 9/11; та детально аналізувати цей справді вражаючий комплекс у контексті запропонованої статті й озвучених вище критеріїв ми не будемо, це тема окремої розмови. Зазначимо лише, що через п'ять років після його відкриття та на відстані три кілометри від 9/11 Memorial & Museum увага американців фокусується на проблемі меншин, яка п'ять років назад давно переросла там із екстриму в мейнстрим. Конкурс (майже 500 учасників), незчисленна кількість проєктних ітерацій (рис. 4, б) у результаті еманують на Манхетені невеличкий МАФ, що став справжнім символом, місцем споглядання, що забезпечує притулок для роздумів та пам'яті про чоловіків, жінок і дітей, які загинули від СНІДу [16]. Естетика параметризму радо відкриває свої обійми й втягує в них усе можливе. Формотворення в реалі вже більш ніж узалежене від Building Information Modeling технологій віртуальної реальності. Чи було бажання в організаторів конкурсу спробувати знайти «ідеальне» рішення? Дозволимо стверджувати, що так. Проте зазначимо, що спостерігач, який не ознайомлений із викладеними вище фактами, закономірно, що може сприйняти меморіал значно менш пафосно та більш прозаїчно. В цьому і є особливий сенс та шарм продуктів і творів цифрової епохи – для усвідомлення повноти картини загорнутої у вельми просту та очевидну форму необхідно володіти знанням про складну та не однозначну проєктну ситуацію, яка передувала еманції

«шедевр». І що вельми важливо, якщо знайдене рішення максимально резонує із носіями культури навколо, вони завжди із задоволенням перетворюються на екскурсоводів, щоб заповнити прогалину знань про об'єкт дослідження реципієнту в якого раптово розрядився телефон та всі наявні засоби цифрового зв'язку з реальністю.

Національний Монумент Голокосту, Оттава (Канада), Studio Libeskind, 3000 м², 2017 (рис. 5, а). Розміщення більш ніж символічне – навпроти канадського музею війни [20]. Кожна перемога має в собі краплину поразки, кожна смерть дає можливість новим народженням. Геометрія й формотворення монументу трендові, основний застосований принцип – анаморфоз, планувальна ідея може бути зрозуміла лише в процесі аерофотозйомки, блукання серед ірраціональних об'ємів дає користувачеві унікальний тривожний досвід, відчуття безвиході. Палітра застосованих матеріалів більш ніж скромна, і тим, кому пуританська архітектоніка видається надмір мовчазною, допоможуть проїнятися функцією середовища фотографії Edward Burtynsky's, втілені в домінуючому матеріалі. «Схилити голову» в скорботі реципієнту допоможе один із входів до меморіалу (рис. 5, б). Контраст? Напевно, таки він. От до чого може привести голос однієї людини в суспільстві, яке вміє слухати – проект ініційовано громадянкою Канади та внучкою євреїв польського походження Лаурою Гросман. До слова долучитися з будь-якої точки планети до ініціативи не байдужої канадійки фінансово можна просто зараз – на сайті монументу знайти посилання «залишити пожертву» не складе жодних проблем.

Створення меморіалу передбачає проектування досвіду реципієнта та формування його емоцій, тож важливо не допускати жодних двозначних трактувань, враховувати всі підводні камені потенційно неправильної інтерпретації, а також

усвідомлено формувати роботу післяобразу. З одного боку, враховуючи всі перелічені ризики, легко потрапити в банальний формалізм, дублюючи ортодоксальні та певною мірою архаїчні підходи до формування меморіальних просторів – триумфальні арки, колони, «вічні вогні» тощо. З другого, – формуючи в матеріалі надто складні для прочитання смисли та образи, можна залишитися просто не зрозумілим для пересічного глядача. Концепція «меморіал визначний, він простий і водночас складний, бо формує дуже різні налаштовані ситуації» [21] – не працює. Найчутливіша до значення трагедії аудиторія – учасники чи безпосередні спостерігачі трагічних подій, у будь-якому випадку зможе правильно інтерпретувати образи увіковічення в довільному матеріалі, адже вони несуть біль втрати всередині. Жодний монумент, сукупні потуги проєктантів у формотворенні, помножені на цінність чи концептуальність застосованих матеріалів, не зможуть втамувати біль пережитого чи незворотних втрат. Найкращим вшануванням пам'яті загиблих є не карбування їхніх імен єдиним «нечитабельним» списком у граніті чи мармурі, а власне доведення до логічного завершення їхньої боротьби; просування та проповідування ідеалів, у боротьбі за які люди свідомо чи волею випадку віддали власне життя. Можна вшанувати полеглого родича встановленням дороговартісного надгробку на його батьківщині, а можна носити фото з собою в гаманці (щоправда, одне одному не перешкоджає), проте один із цих шляхів більше схожий на «консервацію», а інший на «вшановування пам'яті».

Висновки

1. Формування меморіальної політики – kind of wicked problems. Це справді потужний виклик для дизайнерів, адже він передбачає синтез намагань безлічі фахівців залатати найгостріші рубці в пам'яті соціуму, життя якого вибухнуло в момент трагедії та

вирує щомиті. Необережні дії можуть стати приводом для чергової хвилі ескалації насилля або навіть детонації давно забутих інцидентів. Сакралізований характер таких просторів несе в собі можливо навіть більший енергетичний потенціал ніж сучасні зразки сакральної архітектури, адже він консолідує абсолютно різних людей у єдиному потоці та концентрує їх увагу на єдиному егрегорі.

2. Політика пам'яті відображає дух часу, дух епохи. Меморіал, спричинений подіями минулого, споруджений у сьогоденні, більше за будь-який тип архітектури спрямований у майбутнє. І якщо загальновідомо, що дизайн – це і процес, і результат, саме гідна матеріалізація меморіалів надзвичайно узалежнена від якісного публічного процесу. Враховуючи монументальність впливу меморіальних просторів на громадян ігнорування будь-

яких неоднозначних деталей в процесі проектування меморіалів не припустимо, не етично та можливо навіть може бути класифіковано як злочин проти моралі.

3. Політика пам'яті жодним чином не може бути стихійною. Задля збереження стабільності в суспільстві необхідна далекоглядна стратегія, і що важливо, сучасні технології дають змогу спочатку шукати робочі рішення в «цифрових лабораторіях», а не одразу на живих людях. Нав'язливе декларування символіки та гасел у новоспоруджених монументах може бути сприйняте окремими індивідами вельми не однозначно, єдиний вихід збереження безконфліктності – грамотне застосування технологій доданої та віртуальної реальності для ефективного забезпечення меморіальної функції.

Література

1. Ассман А. Простори спогаду. Форми трансформації культурної пам'яті / пер. з нім. К. Дмитренко, Л. Доронічева, О. Юдін. Київ: Ніка-Центр, 2012. 440 с.

2. Бердяев Н. А. Самопознание / примеч. М. А. Блюменкранца. Харьков: Фолио, 2004. 620 с.

3. Бессонова М. М. Меморіальні он-лайн проекти, присвячені Другій світовій війні: досвід зарубіжних країн. *Історико-політичні студії*: зб. наук. пр. Київ: КНЕУ, 2015. № 2. С. 5–14. URL: <https://ir.kneu.edu.ua:443/handle/2010/17449>.

4. Інтерв'ю Светланы Буниной с Михаилом Блюменкранцем. *Начало*. 2008. URL: http://litradio.ru/podcast/ostrota_zrenija_2_blumenkrants/detail.htm (дата звернення 15.03.2021).

5. Киридон А. М. Етос пам'яті. *Національна та історична пам'ять*. Київ: Пріоритети, 2012. Вип. 2. С. 378–401. URL: <http://old.uin.gov.ua/sites/default/files/userupload/zbirnyk2.pdf>.

6. Кирилюк О. Українські національна ідентичність, національна пам'ять та національна резистентність. *Тоталітаризм як система знищення національної пам'яті*: зб. наук. пр. за матер. Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнародною участю (м. Львів? 11–12 червня 2020р.). Львів:

ЛНМУ ім. Данила Галицького, 2020. С. 226–229. URL: http://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/32668/2/TSDNM_2020_Kiriliuk_O-Ukrainski_natsionalna_226-229.pdf.

7. Мардер А. Пам'ятки архітектури та містобудування України: довідник / за заг. ред. А. П. Мардера, В. В. Вечерського. Київ: Техніка, 2000. 320 с.

8. Набок С. Простір і пам'ять: на перехрестях контекстів. Наукові записки. Київ: ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України. 2017. Вип. 5–6 (91–92). С. 244–253. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/nabok_prostir.pdf

9. Нора П. Теперішнє, нація, пам'ять / пер. з фр. А. Рєпа. Київ: Кліо, 2014. 272 с.

10. Рюзен Й. Нові шляхи історичного мислення / пер. з нім. В. Кам'янець. Львів: Літопис, 2010. 358 с.

11. Симоненко І. Особливості структури історичної пам'яті українського народу та шляхи формування національного історичного наративу. *Стратегічні пріоритети*. 2009. № 1(10). С. 51–61.

12. Солдатенко В. Ф. Про культуру національної пам'яті (на прикладі ставлення до історії Революції). *Національна та історична пам'ять*: зб. наук. пр. Київ: Пріоритети, 2012.

Вип. 2. С. 3–64. URL: <http://old.uinp.gov.ua/sites/default/files/userupload/zbirnyk2.pdf>

13. Сторожук С. В., Гоян І. М., Федик О. В. Роль колективної пам'яті в процесі формування національної єдності: український вимір. *Гуманітарний часопис*. 2018. № 1. С. 11–22.

14. Черкес Б. С., Юрик Я. М. Ідентичність та пам'ять у міському середовищі. *Вісник «Львівської політехніки»*. 2014. С. 35–39. URL: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/25295/1/7-35-39.pdf> (дата звернення 17.03.2021).

15. Хальбваск М. Социальные рамки памяти / пер. с фр. С. Зенкина. Москва: Новое изд-во, 2007. 348 с.

16. About the New York City AIDS Memorial Design. *New York City AIDS Memorial*. 2020. URL: <https://www.nycaidsmemorial.org/design> (дата звернення 13.03.2021).

17. Berlin Memorial to the Murdered Jews of Europe. *Eisenman Architects*. URL: <https://eisenmanarchitects.com/Berlin-Memorial-to-the-Murdered-Jews-of-Europe-2005> (дата звернення 21.03.2021).

18. Hutton P. H. Memory Phenomenon in Contemporary Historical Writing: How Interest in Memory has Influenced our Understanding of History. New York: Palgrave Macmillan, 2016. P. 246. URL:

https://books.google.com.ua/books?hl=en&lr=&id=0n6uDAAAQBAJ&oi=fnd&pg=PR5&dq=info:2R4T54859eQJ:scholar.google.com&ots=Ac_G5h095r&sig=gZdwAjzEhZtSB86QhUXrjll88Y&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false (дата звернення 26.02.2021).

19. Irish Hunger Memorial. *1100 Architect*. 2001. URL: <https://www.1100architect.com/portfolio-items/irish-hunger-memorial/> (дата звернення 17.03.2021).

20. National Holocaust Monument. *Studio Libeskind*. 2017. URL: <https://libeskind.com/work/national-holocaust-monument/> (дата звернення 18.03.2021).

21. The Holocaust Memorial That Became a Refuge for Drunks and Sunbathers. *Haaretz*. 2014. URL: <https://www.haaretz.com/life/books/what-not-to-do-at-the-holocaust-memorial-1.5246533> (дата звернення 25.02.2021).

22. How Will Future Generations Respond to Modern-Day Memorial Architecture? *ArchDaily*. 2020. URL: [https://www.archdaily.com/898654/how-will-future-generations-respond-to-modern-](https://www.archdaily.com/898654/how-will-future-generations-respond-to-modern-day-memorial-architecture)

[day-memorial-architecture](https://www.archdaily.com/898654/how-will-future-generations-respond-to-modern-day-memorial-architecture) (дата звернення 26.02.2021).

23. Verdery K. *The Political Lives of Dead Bodies: Reburial and Postsocialist Change*. New York: Columbia University Press, 1999. 185 p.

References

1. Assman, A. (2012). *Prostory spohadu. Formy transformatsii kul'turnoi pam'iaty* [Spaces of memory. Forms of transformation of cultural memory]. (K. Dmytrenko, L. Doronicheva, O. Yudin, Trans). Kyiv: Nika-Tsentr.

2. Berdiaev, N. A. (2004). *Samopoznanye* [Self-knowledge]. M. A. Bliumenkrantsa (Fn.). Khar'kov: Folyo.

3. Bessonova, M. M. (2015). Memorial'ni on-lajn proekty, prysviacheni Druhij svitovij vijni: dosvid zarubizhnykh krain [Memorial online projects dedicated to the Second World War: the experience of foreign countries]. *Istoryko-politychni studii – Historical and political studies*: URL: <https://ir.kneu.edu.ua:443/handle/2010/17449> [in Ukrainian].

4. Ynterv'iu Svetlany Bunynoj s Mykhaylom Bliumenkrantsem [Svetlana Bunina's interview with Mikhail Blumenkrantz] (2008). *Nachalo – Start*. URL: http://litradio.ru/podcast/ostrota_zrenija_2_blumenkrants/detail.htm (Last accessed 15.03.2021) [in Russian].

5. Kyrlyon, A. M. (2012). Etos pam'iaty [Ethos of memory]. *Natsional'na ta istorychna pam'iat' – National and historical memory*, 2, 378–401. URL: <http://old.uinp.gov.ua/sites/default/files/userupload/zbirnyk2.pdf> [in Ukrainian].

6. Kyrlyuk, O. (2020). Ukrain's'ki natsional'na identychnist', natsional'na pam'iat' ta natsional'na rezystentnist' [Ukrainian national identity, national memory and national resistance]. Totalitarianism as a system of destruction of national memory. *Vseukrains'ka naukovo-praktychna konferentsiia z mizhnarodnoiu uchastiu (11–12 chervnia 2020 r.) – All-Ukrainian scientific-practical conference with international participation*. (pp. 226–229). L'viv: LNMU im. Danyla Halyts'koho. URL: http://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/32668/2/TSDNM_2020_Kiriliuk_O-Ukrainski_natsionalna_226-229.pdf [in Ukrainian].

7. Marder, A. (2000). *Pam'iatky arkhitektury ta mistobuduvannia Ukrainy* [Monuments of architecture and urban planning of Ukraine].

- A. P. Mardera, V. V. Vechers'koho (Ed.). Kyiv: Tekhnika.
8. Nabok, S. (2017). Prostir i pam'iat': na perekhrestiakh kontekstiv [Space and memory: at the crossroads of contexts]. *Naukovi zapysky – Proceedings*, 5–6 (91–92), 244–253. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/nabok_prostir.pdf [in Ukrainian].
9. Nora, P. (2014). *Teperishnie, natsiia, pam'iat'* [The present, the nation, the memory]. (A. Riepa, Trans). Kyiv: Klio.
10. Riuzen, J. (2010). *Novi shliakhy istorychnoho myslennia* [New ways of historical thinking]. (V. Kam'ianets', Trans). L'viv: Litopys.
11. Symonenko, I. (2009). Osoblyvosti struktury istorychnoi pam'iaty ukrains'koho narodu ta shliakhy formuvannia natsional'noho istorychnoho naratyvu [Features of the structure of the historical memory of the Ukrainian people and ways of forming the national historical narrative]. *Stratehichni priorytety – Strategic priorities*, 1(10), 51–61 [in Ukrainian].
12. Soldatenko, V. F. (2012). Pro kul'turu natsional'noi pam'iaty (na prykladi stavlennia do istorii Revoliutsii) [On the culture of national memory (on the example of the attitude to the history of the Revolution)]. *Natsional'na ta istorychna pam'iat'* – *National and historical memory*, 2, 3–64. URL: <http://old.uinp.gov.ua/sites/default/files/userupload/zbirnyk2.pdf> [in Ukrainian].
13. Storozhuk, S. V., Hoian, I. M., Fedyk, O. V. (2018). Rol' kolektyvnoi pam'iaty v protsesi formuvannia natsional'noi iednosti: ukrains'kyj vymir [The role of collective memory in the process of forming national unity: the Ukrainian dimension]. *Humanitarnyj chasopys – Humanities magazine*, 1, 11–22 [in Ukrainian].
14. Cherkes, B. S., Yuryk, Ya. M. (2014). Identychnist' ta pam'iat' u mis'komu seredovyschi [Identity and memory in an urban environment]. *Visnyk L'vivs'koi politekhniki – Bulletin of Lviv Polytechnic*. URL: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/25295/1/7-35-39.pdf> (Last accessed 17.03.2021) [in Ukrainian].
15. Khal'bvaks, M. (2007). Sotsyal'nye ramky pamiaty [Social framework of memory]. (S. Zenkyna, Trans). Moscow: Novoe yzd-vo.
16. About the New York City AIDS Memorial Design. (2020). New York City AIDS Memorial. URL: <https://www.nycaidsmemorial.org/design> (Last accessed 13.03.2021) [in English].
17. Berlin Memorial to the Murdered Jews of Europe. Eisenman Architects. URL: <https://eisenmanarchitects.com/Berlin-Memorial-to-the-Murdered-Jews-of-Europe-2005> (Last accessed 21.03.2021) [in English].
18. Hutton, P. H. (2016). Memory Phenomenon in Contemporary Historical Writing: How Interest in Memory has Influenced our Understanding of History. New York: Palgrave Macmillan. URL: https://books.google.com.ua/books?hl=en&lr=&id=0n6uDAAAQBAJ&oi=fnd&pg=PR5&dq=info:2R4T54859eQJ:scholar.google.com&ots=Ac_G5h095r&sig=gZdwAjzEhZtSB86QhUXrjll88Y&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false (Last accessed 26.02.2021) [in English].
19. Irish Hunger Memorial. (2001). 1100 Architect. URL: <https://www.1100architect.com/portfolio-items/irish-hunger-memorial/> (Last accessed 17.03.2021) [in English].
20. National Holocaust Monument. (2017). Studio Libeskind. URL: <https://libeskind.com/work/national-holocaust-monument/> (Last accessed 18.03.2021) [in English].
21. The Holocaust Memorial That Became a Refuge for Drunks and Sunbathers. (2014). Haaretz. URL: <https://www.haaretz.com/life/books/what-not-to-do-at-the-holocaust-memorial-1.5246533> (Last accessed 25.02.2021) [in English].
22. How Will Future Generations Respond to Modern-Day Memorial Architecture? ArchDaily. URL: <https://www.archdaily.com/898654/how-will-future-generations-respond-to-modern-day-memorial-architecture> (Last accessed 26.02.2021) [in English].
23. Verdery, K. (1999). The Political Lives of Dead Bodies: Reburial and Postsocialist Change. New York [in English].

MEMORIAL COMPLEXES. WORLD EXPERIENCE FOR THE PRACTICE OF MEMORY POLICY FORMATION

HABREL T. M.

Lviv Polytechnic National University

The purpose: to establish the level of research of the topic in the scientific literature; identify the factors that most effectively contribute to the implementation of the memorial function in the three-dimensional structures of the city; make a critical comparison of the architecture and spatial organization of prominent foreign counterparts, united by common criteria.

Methodology: applied comparative and analytical methods based on the author's interpretation of the main artistic means. The article also uses the main provisions of the system approach; content analysis, modeling methods, historical and expert.

Results. A memorial, like any space designed and embodied by man, is designed to perform its functions effectively. The function of honoring the memory by means of construction and organization of memorials is analyzed and revealed through the analysis of significant foreign examples. The need for qualitative substantiation in the creation of memorial complexes is emphasized, the change of ten-year trends in the formation of memorials is demonstrated, the need to develop, improve and implement a holistic strategy of memory policy is emphasized.

Scientific novelty. For the first time, a critical comparison and expert analysis of an array of five different, but united by certain criteria and parameters, memorials of the planet, built in the XXI century. and consistently highlighting their common and distinctive features, as well as highlighting trends in memory politics that have been relevant for decades.

Practical significance. The need to preserve and interpret the memory of fatal

МЕМОРИАЛЬНЫЙ КОМПЛЕКС. МИРОВОЙ ОПЫТ ДЛЯ ПРАКТИКИ ФОРМИРОВАНИЯ ПОЛИТИКИ ПАМЯТИ

ГАБРЕЛЬ Т. М.

Национальный университет «Львовская политехника»

Цель: установить уровень изученности темы в научной литературе; определить факторы, наиболее эффективно способствуют реализации мемориальной функции в объемно-пространственных структурах города осуществить критическое сравнения архитектуры и пространственной организации выдающихся зарубежных аналогов, объединенных общими критериями.

Методология: применено сравнительный и аналитический методы, построенные на авторской трактовке основных художественных средств. В статье использованы также основные положения системного подхода; контент-анализ, методы моделирования, исторический и экспертный.

Результаты. Мемориал, как и пространство, спроектированный и воплощенный человеком, призванный эффективно выполнять свои функции. Функция памяти средством сооружения и организации мемориалов проанализирована и раскрыта благодаря осуществленному анализу значимых зарубежных примеров. Подчеркнута необходимость качественного обоснования в создании мемориальных комплексов, продемонстрировано изменение десятилетних трендов в формообразовании мемориалов, отмечена необходимость разработки, совершенствования и внедрения целостной стратегии политики памяти.

Научная новизна. Впервые проведено критическое сравнение и экспертный анализ массива из пяти разных, но объединенных определенным критериям и параметрам, мемориалов планеты, построенных в XXI в. и последовательно выделены их общие и отличительные черты, а также выделены тенденции в политике памяти, актуальные в течение десятилетия.

Практическая значимость. Подтверждена необходимость сохранения и интерпретации

events as a means of constructing memorials was confirmed, and it was emphasized that their main function is to serve as a kind of safeguard that will prevent the recurrence of tragic events in the future. The search for ways to implement and implement a holistic and effective system of commemoration, which should be peaceful, not offensive.

Keywords: *commemoration; politics of memory; memorial; monument; artistic image; artistic means; catharsis.*

памяти о фатальных событиях средством сооружения мемориалов, отмечено, что основная их функция – служить своеобразным предохранителем, не допускать повторения трагических событий в будущем. Осуществлен поиск путей реализации и внедрения целостной и эффективной системы памяти, которая должна нести миротворческий, а не атакующий характер.

Ключевые слова: *память; политика памяти; мемориал; памятник; художественный образ; способы; катарсис.*

ІНФОРМАЦІЯ
ПРО АВТОРА

Габрель Тарас Миколайович, канд. мист., асистент кафедри дизайну та основ архітектури, Національний Університет «Львівська Політехніка», ORCID 0000-0002-2293-6841, **e-mail:** taras.m.habrel@lpnu.ua

Цитування за ДСТУ: Габрель Т. М. Меморіальні комплекси. Світовий досвід для практики формування політики пам'яті. *Art and design*. 2021. №1(13). С. 43–54.

[https://doi.org/
10.30857/2617-
0272.2021.1.4](https://doi.org/10.30857/2617-0272.2021.1.4)

Citation APA: Habrel, T. M. (2021) Memorial Complexes. World Experience for the Practice of Memory Policy Formation. *Art and design*. 1(13). 43–54.